

AZ ALFÖLDI VONALDÍSZES KERÁMIA FELSŐVADÁSZ-VÁRDOMB LELŐHELYÉN FELTÁRT KETTŐS TEMETKEZÉSÉNEK EMBERTANI LELETEI

K. ZOFFMANN ZSUZSANNA

I. BEVEZETÉS

Az északkelet-magyarországi Felsővadász-Várdomb lelőhelyen folyó ásatások során, 1973-ban, egy kettős sír került feltárássra, amelyben egymás fölött, alig néhány centiméteres földréteggel elválasztva, két zsugorított csontváz feküdt (*Losits-Koós* 1984). A temetkezés, a régészeti adatok szerint, az alföldi Vonaldíszes kerámia (AVK) ún. Bükkicsoportjába sorolható.

Az igen jó megtartású csontvázak embertani feldolgozása s az adatok előzetes ismertetése már korábban megtörtént (*Zoffmann* 1992), a részletes közlésre azonban csak most nyílt lehetőség.¹ Az embertani analízis során *Éry-Kralovánszky-Nemeskéri* 1963, *Nemeskéri-Harsányi-Acsádi* 1960, *Martin* 1924, *Manouvrier* 1893, *Pearson* 1899, és *Breitinger* 1938 módszerei kerültek felhasználásra. A leletek leírásakor, valamint az AVK-populáció tipológiai jellemzésekor, a metrikus adatok kategóriáinak meghatározásánál alapul *Aleksejev-Debec* (1964) kategóriabeosztásai szolgáltak. A statisztikai analízis *Penrose* (1954) módszere alapján történt.

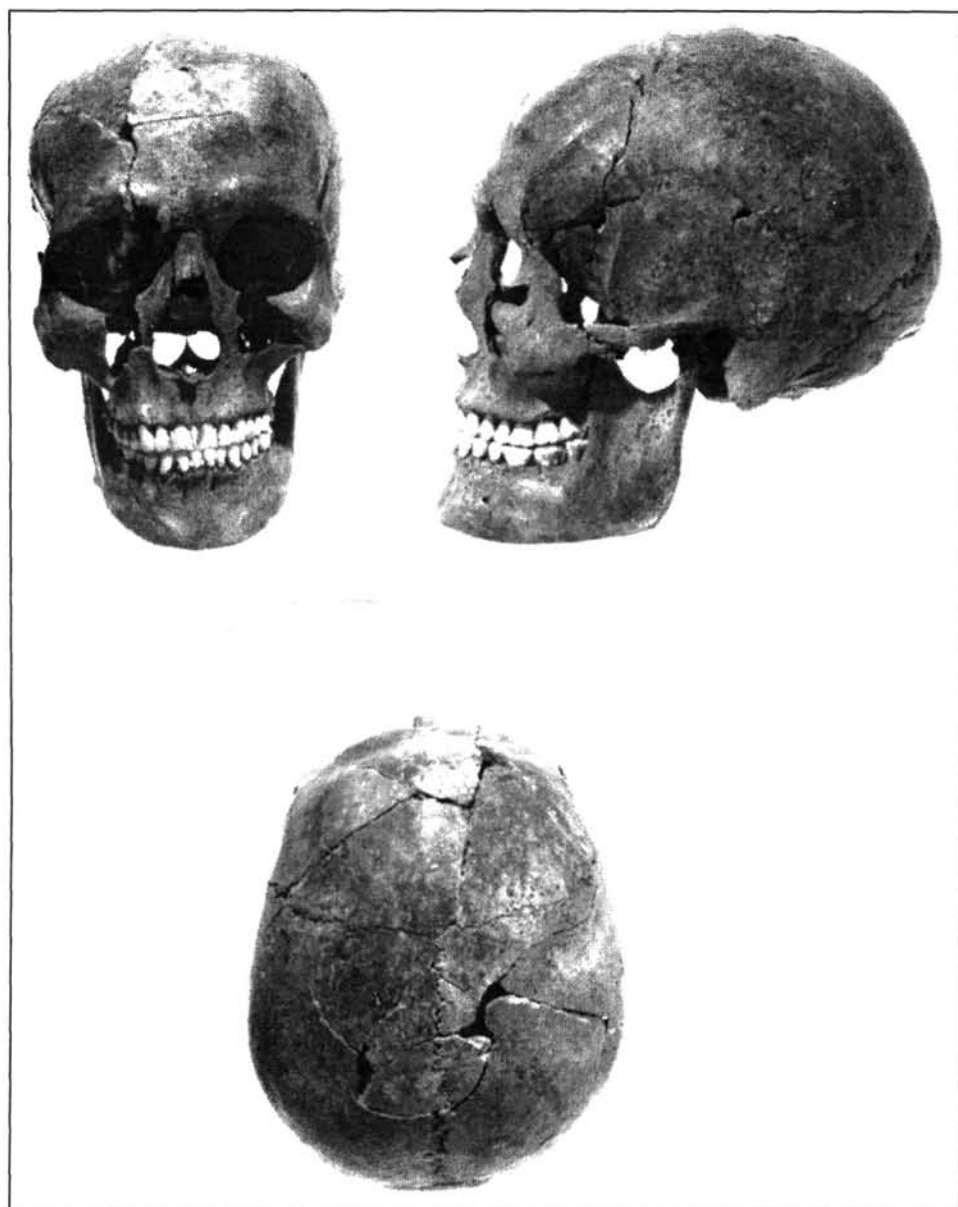
II. A LELETEK LEÍRÁSA

1/A váz – 31–37 éves férfi. A kifejezetten robusztus koponya a metrikus adatok szerint hosszú, középszéles, magas, meso-ortho-metriokran, aristenkephal; a homlok középszéles, metriometop indexű. Az arc, illetve felsőarc közép- és magas, középszéles, az indexek értékei a mesoleptomorph kategóriák határán vannak. Az orbita chamaekonch, az orr leptorrhin kategóriájú. – A vázcsontok robuszticitása ugyancsak jelentős, a számított testmagasság a nagy kategóriába esik. – A csontokon erőszakos hallal okára utaló nyom, vagy más kóros elváltozás nyoma nem volt megfigyelhető, a 36 megőrződött fogon caries nincs. A fogak abráziója 1 fokozatú.

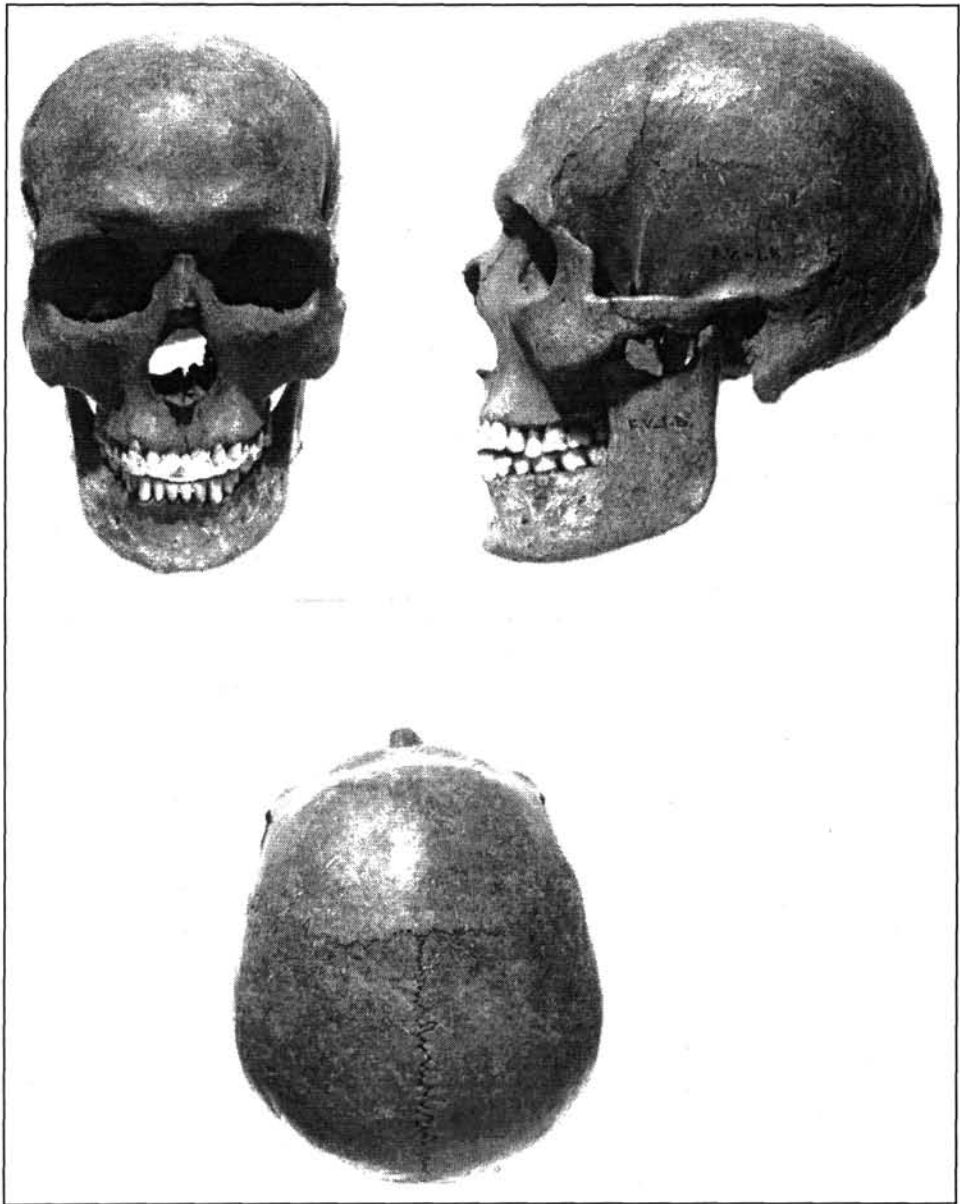
1/B váz – 23–27 éves férfi. Az ugyancsak robusztus koponya rövid, széles, közép- és magas, brachy-ortho-tapeinokran, euenkephal; a homlok széles, eurymetop. Az arc széles, csaknem igen széles, magas, mesoprosop, a felsőarc indexe ezúttal is a mesen és lepten kategóriák határán van. Az orbita chamae-hyperchamaekonch, az orr indexe mesorrhin kategóriájú. – A robusztus vázcsontok alapján számított testmagasság valamennyi számítási módszer szerint a nagy kategóriába esik. – Kóros elváltozás a robusztus vázcsontokon nem volt észlelhető, a megőrződött 36 fogon caries nincs. A fogak abráziója 1 fokozatú.

---

¹ Ezt a lehetőséget ezúttal is szeretném megköszönni Koós Judit régésznek.

1. tábla. 1/A koponya, adultus férfi

2. tábla. 1/B koponya, adultus férfi

III. AZ AVK-POPULÁCIÓ TAXONÓMIAI JELLEMZÉSE

Az AVK népesség embertani jellemzésére az irodalomban már többször is sor került.

Nemeskéri 1961-ben, a Bükk-csoport népességének eredetét vizsgálva, körükben, a preneolitikus „*Homo sapiens fossilis*” továbbélését bizonyító, *archaikus, robusztus típus* jelenlétére hívta fel a figyelmet (*Nemeskéri* 1961).

Szathmáry 1978-ban a taxonómiai heterogenitást hangsúlyozva megállapította, hogy az archaikus, robusztus variáns párhuzamai észak felé mutatnak, de a típus ismert a Duna felső folyása mellől és Kelet-Romániából is, viszont hiányzik Közép-Balkán késő mezolitikumából és kora-neolitikumából (*Szathmáry* 1978, 1978–79). A leletek között megtalálható *gracilis komponens* *Szathmáry* szerint a Körös-populáció típusával mutat egyezést, úgyhogy szerinte ez a tény a Körös-csoport genetikai továbbélésére utal (*Szathmáry* 1978).

Az autochton, késő mezolitikus alapokra visszavezethető eury-dolichomorph variáns egy része – ugyancsak *Szathmáry* (1982) szerint – Kelet-Európa mezolitikumának általánosan elterjedt típusához tartozik, másik része azonban a Vaskapu térségének Lepensi Vir kultúrabeli populációjához köthető.

További leletek előkerülése három csoport elkülönítését tette lehetővé (*Zoffmann* 1983–84): 1. robusztus, magas termetű eury-dolichomorph, 2. mérsékelten robusztus, magas termetű leptodolichomorph, 3. gracilis, alacsony termetű eurydolichomorph variáns.

A legutóbbi vizsgálat szerint a magas arccal rendelkező eury-morph variáns, amely feltehetően preneolitikus előzményekre vezethető vissza, a kultúra északi területén dominál, míg a Körös-populációból ismert gracilizált, alacsony arcú eury-morph variáns főleg a Körösök vidékén jelentkezik, együttesen a Körös-kultúrában ugyancsak ismert, magas arcú leptomorph variánssal (*Zoffmann* 1992). Ez utóbbiba sorolhatók egyébként kivétel nélkül az AVK kései fázisának Tisza–Maros régióbeli leletei is. Kellő mennyiségű lelet hiányában sem akkor (*Zoffmann* 1992), sem most nem lehet eldönteni, hogy a variánsok Körös és AVK-beli közös előfordulása vajon e két népesség közös preneolitikus eredetét, vagy a Körös-populáció bizonyos csoportjainak AVK periódusban való továbbélését jelenti-e (*Zoffmann* 1992, 1994).

A metrikus adatok összehasonlításán alapuló egy másik vizsgálat nyomán feltételezhetővé vált, hogy az archaikus, robusztus formákat reprezentáló AVK-populációval szemben, a közép-európai Vonaldíszes kerámia képviselőinek körében ugyanezen(?) alaptípusok gracilizációja már jóval előrehaladottabb volt, viszont ugyanakkor felvetődött a kérdés, hogy az AVK köréből egyelőre hiányzó, alacsony-keskeny arcú, leptomorph típusnak a közép-európai Vonaldíszes populációban való jelenléte vajon egy, a Kárpát-medence keleti térfelében e periódusban ismeretlen variánsra utal-e (*Zoffmann* 1992a).

IV. A PENROSE-FÉLE DISTANCIA ANALÍZIS EREDMÉNYEI

Kellő mennyiségű leletanyag hiányában az AVK-sorozat a Penrose-módszerrel történő összehasonlítására sokáig csak a teljes AVK-periódus valamennyi csoportjának (korai, klasszikus AVK, Tiszadobi-, Bükki-, Esztári- és Szakálháti-csoportok összevont sorozata – a továbbiakban Σ AVK – összevonásával nyílt lehetőség. Ezen analízisek (*Zoffmann* 1990, 1992) alapján le lehetett szögezni egyrészt, hogy a Σ AVK és más Vo-

naldízes sorozat között (közép-európai és nyugati sorozatok a mai Csehország és Németország területéről) nincs szignifikáns kapcsolat, másrészt viszont, hogy szignifikáns kapcsolat mutatkozik a Σ AVK és a Körös-Starcevo-Cris (KSC) kultúrkomplexum sorozatai között, ami ismét csak egyes csoportjaik biológiai rokonságára (Körös-csoportok továbbélése, vagy közös eredet) utal. Ugyanakkor az analízis eredményei a Σ AVK populáció keleti kapcsolatait is jelezték.

Az embertani leletanyag számszerű megnövekedésével lehetővé vált nemcsak a Penrose-analízis megismétlése egy immár nagyobb esetszámú, összesített AVK sorozattal (6. táblázat: Σ AVK), hanem leválasztva a déli, korban legfiatalabb és embertanilag is elkülönülő Esztári- és Szakálhái-csoport leleteit, egy csupán a korai, klasszikus AVK, a Tiszadobi- és a Bükk-csoport leleteire korlátozódó sorozatnak (6. táblázat: „Korai AVK-csoportok”) a Penrose-elemzésbe való bevonása is. Az eredmények azt mutatják, hogy a szignifikáns Penrose-kapcsolatok ez utóbbi sorozat esetében csak az ukrainai bronzkori sorozatokkal ismétlődtek meg, feltételezhető tehát egyrészt, hogy a KSC-vel, a Boian-kultúrabeli Cernica-val, valamint a Zlota-kultúra sorozatával mutatkozó Σ AVK szignifikancia a szakálhái leletek szerepeltetésével lehet kapcsolatban, elhagyásukkal ugyanis a szignifikancia megszűnik. Másrészt viszont a bronzkori sorozatok alapján ismételtlen csak le lehet szögezni, hogy az AVK populációnak, s ezen belül a korai, illetve északi területén élt csoportjainak biológiai kapcsolatai mindenféleképpen a Kárpátoktól kelet felé mutatnak, feltehetően egy olyan kora neolitikus (késő mezolitikus?) populáció, népcsoport felé, melynek embertani sorozata a jelen Penrose-analízisban (lelethiány miatt?) nem szerepel. Ugyanakkor érdemes ismételtlen leszögezni, hogy a dunántúli neolitikus sorozatokkal szignifikáns Penrose-kapcsolatban álló és az AVK-t időben és térben követő Tiszai kultúra sorozatával sem az összesített Σ AVK, sem a korábbi leletekre korlátozódó sorozat nem mutat azonosságot. Az analízisben ugyancsak szereplő Σ AVK férfi sorozat (6. táblázat) ugyan az analízis természetéből fakadóan nem jelez 0,1%-os szignifikancia szintű eredményt, egyetlen 1,0% szignifikancia-szint alatti eredmény azonban e sorozat esetében is ukrainai, az adott esetben az időben meglehetősen távoli Katakomba-kultúra sorozatával kapcsolatban jelentkezik ($CR^2 = 0,175$ $99,5 > P > 99,0$).

V. ÖSSZEGEZÉS

Az AVK-populációról írt eddigi embertani adatokat, eredményeket figyelembe véve megállapítható, hogy:

1. Az AVK-populáció taxonómiaiilag valamennyi szerző szerint heterogén.
2. Az elterjedési terület északi részén, a korai csoportokban egy robusztus, magas arcú eurymorph variáns dominált, míg a Körösök vidékén, főként a késői, Szakálhái-csoportban egy magas arcú, leptomorph variáns a leggyakoribb, párhuzamosan előfordulva itt, egy gracilizált, alacsony arcú eurymorph variánssal.
3. A korai csoportokban egy helyi, vagy a Kárpátoktól kelet– délkeletről származó komponens, a kései csoportokban viszont egy, a Körös-populációval közös komponens figyelhető meg, utalva ezzel a kései népcsoportok összetett eredetére.
4. Egyértelműnek tűnik, hogy az AVK-populáció és Közép-, valamint Nyugat-Európa egyéb Vonaldízes népcsoportjai között közvetlen biológiai kapcsolat nem létezett.

1. táblázat: Felsővadász-Várdomb, fontosabb agykoponya-méreték

MARTIN-számok	I/A férfi	I/B férfi
1.	185	177
5.	109?	97
7.	40	36
8.	144?	147
9.	98	107
10.	124	127
11.	127?	132
12.	113?	117
13.	106?	108
16.	–	–
17.	139?	133
20.	117	114
23.	533?	523
24.	322?	321
25.	369	364
26.	107	106
27.	124	133
28.	124	111
29.	107	106
30.	110	111
31.	104	93
38. (M.17.)	1525?	1459
38. (M.20.)	1497?	1440

2. táblázat: Felsővadász-Várdomb, fontosabb arckoponya-méreték

MARTIN-számok	I/A férfi	I/B férfi
40.	99?	96
42.	122?	115
43.	107	117
44.	99	106
45.	135?	141
46.	98	105?
47.	123	127
48.	74	77
50.	23	24
51.d.	42	44
51.s.	42	43
52.d.	–	33
52.s.	33?	33,5
54.	26	27
55.	56	56
57.	11	10
60.	52	57
61.	64	66
62.	47?	49?
63.	41	39?
65.	–	131
66.	–	107
69.	31	32
70.	73	68
71.	35	38

3. táblázat: Felsővadász-Várdomb, fontosabb koponyaindexek

MARTIN-számok	1/A férfi	1/B férfi
8/1	77,8?	83,1
17/1	75,1?	75,1
17/8	96,5	90,5
20/1	63,2	64,4
20/8	81,3?	77,6
9/8	68,1?	72,8
47/45	91,1?	90,1
48/45	54,8?	54,6
52/51	78,6?	77,9
54/55	46,4	48,2

4. táblázat: Felsővadász-Várdomb, fontosabb vázcsontméretek

MARTIN-számok	1/A		1/B	
	d.	s.	d.	s.
CLAVICULA:				
1.	–	–	170	171
6.	40	42	42	43
HUMERUS:				
1.	329	–	329	333
2.	326	–	327	330
4.	65	65?	–	65
5.	24	22	24	24
6.	18	18	20	20
7a.	70	69	72	73
10.	50	–	49	49
RADIUS:				
1.	260	–	266	–
4.	17	16	17	17
5.	13	12	13	13
ULNA:				
1.	279	–	290	–
11.	17	17	18	17
12.	14	14	15	15
FEMUR:				
1.	462	465	479	474
2.	458	464	475	470
6.	31	33	36	36
7.	25	26	26	27
9.	34	36	36	35
10	25	25	28	30
19	49	47?	49	49
TIBIA:				
1.	382	384	402	403
1B	386!	381	401	404
8a	38	38	42	41
9a	25	25	29	27
FIBULA:				
1.	–	–	404	–

5. táblázat: Felsővadász-Várdomb, számított testmagassági adatok

Módszer	1/A férfi	1/B férfi
MANOUVRIER	1705	1741
PEARSON	1689	1706
BREITINGER	1712	1729

6. táblázat: A korai AVK-csoportok (korai, klasszikus, Tiszadob- és Bükk-csoport) összevont koponyasorozatának főbb paraméterei²

MARTIN- számok	férfiak		nők	
	x(n)	s	x(n)	s
1.	184,1(13)	7,92	180,3(6)	–
8.	141,4(10)	3,27	135,0(8)	–
9.	99,9(9)	–	94,3(7)	–
17.	139,0(3)	–	131,3(3)	–
20.	117,1(11)	5,07	115,6(5)	–
45.	138,6(5)	–	132,5(2)	–
47.	121,5(6)	–	112,0(2)	–
48.	71,0(6)	–	63,5(2)	–
51.	41,9(6)	–	40,0(2)	–
52.	32,8(6)	–	31,5(2)	–
54.	26,1(8)	–	24,0(3)	–
55.	53,6(6)	–	42,3(4)	–
66.	104,4(5)	–	93,0(4)	–

7. táblázat: Az összesített AVK (Σ AVK) koponyasorozatok főbb paraméterei³

MARTIN- számok	férfiak		nők	
	x(n)	s	x(n)	s
1.	186,3(21)	7,03	180,9(10)	6,64
8.	140,6(20)	4,84	135,5(13)	4,84
9.	100,2(18)	3,98	93,5(13)	4,67
17.	140,8(6)	–	134,5(6)	–
20.	119,3(17)	5,59	115,8(9)	–
45.	136,3(7)	–	125,3(4)	–
47.	121,4(9)	–	112,7(3)	–
48.	70,0(10)	3,71	64,7(3)	–
51.	42,2(8)	–	38,9(4)	–
52.	33,3(8)	–	31,5(4)	–
54.	26,3(11)	1,71	24,0(4)	–
55.	52,5(10)	2,97	46,0(5)	–
66.	104,1(9)	–	94,2(5)	–

² Az ún. „Korai AVK sorozat” leleteinek lelőhelyei: Békés-Déló (Zoffmann 1983–84), Felsővadász-Várdomb (Zoffmann 1992), Füzesabony-Gubakút (Zoffmann, közöletl.), Mezőberény-Laposi kertek alja (Zoffmann 1992), Miskolc-Büdöspeszt (Bartucz 1916), Miskolc-Hillebrand bg. (Szathmáry 1976), Sarisske Michalány (Jakab 1982, 1986, 1988), Tiszalök-Hajnalos (Szathmáry 1989), Tiszalúc-Sarkadpuszta (Zoffmann 1992, 1996), Tiszavasvári-Köztemető (Szathmáry 1989), Vadna (Szathmáry 1982), Zaránk (Szathmáry 1978–79).

³ A Σ AVK-sorozatban szereplő leletek lelőhelyei: Berettyószentmárton-Morotva (Szathmáry 1978), Békés-Déló (Zoffmann 1983–84), Békés-Povádzug (Lipták-Farkas 1967), Csanytelek-újhalastó (Zoffmann 1992), Csongrád-Bokrospuszta (Zoffmann 1992), Endrőd (Gyomaendrőd) 35. (Zoffmann 1992), Felsővadász-Várdomb (Zoffmann 1992), Füzesabony-Gubakút (Zoffmann, közöletl.), Füzesgyarmat-Egyeszug (Zoffmann, közöletl.), Füzesgyarmat-Kéktódló (Zoffmann, közöletl.), Körösladány-Kengyelkőz (Zoffmann 1989), Mezőberény-Laposi kertek alja (Zoffmann 1992), Miskolc-Büdöspeszt (Bartucz 1916), Miskolc-Hillebrand bg. (Szathmáry 1976), Sarisske Michalány (Jakab 1982, 1986, 1988), Tiszalök-Hajnalos (Szathmáry 1989), Tiszalúc-Sarkadpuszta (Zoffmann 1992, 1996), Tiszavasvári-Köztemető (Szathmáry 1989), Vadna (Szathmáry 1982), Zaránk (Szathmáry 1978–79), Zsáka-Vizesi tanya (Szathmáry–Nemeskéri 1975).

8. táblázat: A Penrose-analízis eredményei (C_R^2 -értékek): neolitikus sorozatok
(f = férfiak, n = nők)

Sorozatok	Korai AVK sorozat f + n	ΣAVK f + n	ΣAVK f
Afanasevo k. (Minuszinszk-m.)	0,206	0,327	
Fésűsgödrös k. (Baltikum)	0,223	0,331	0,414
Afanasevo k. (Altájvidék)	0,246	0,327	0,343
Zlota k.	0,269	0,159	0,244
Dereivka, Dnjevro-Donjec k.	0,319	0,373	0,449
Körös + Starcevo + Cris k.	0,320	0,210	
Lepenski Vir k.	0,333	0,307	0,233
Körös + Cris k.	0,345	0,158	
Isnello, eneolit.	0,368	0,244	0,285
Tripolje k.	0,377	0,255	
Vlasac, Lepenski Vir k.	0,409	0,325	0,256
Gömbamfórás k.	0,420	0,212	0,250
Brzesc Kujawski, Jordanovo k.	0,424	0,255	0,318
Cernica, Boian k.	0,437	0,147	0,259
Zsinegdíszes k. (Lengyelo.)	0,437	0,236	
Bilcze Zlote, Tripolje k.	0,440	0,227	0,282
Vovnigi, Dnjevro-Donjec k.	0,459	0,538	0,576
Lengyeli k. (Alsó-Ausztria)	0,474	0,194	
Nea Nikomedeia, neolit.	0,478	0,274	
Rinaldone k.	0,483	0,270	0,353
Balanovo k.	0,510	0,343	0,447
Starcevo k.	0,512	0,491	
Schönstedt, Walternienburg k.	0,514	0,223	0,389
Lengyeli k. (D-Dunántúl)	0,520	0,219	0,441
Neolit + EH (Görögö.)	0,525	0,306	0,379
Trója I-V. neolit.	0,546	0,287	
Baden + Kostolac + Cotofeni k.	0,547	0,321	0,390
Vaso a Bocca Quadrata k.	0,548	0,236	0,374
Neolit + rézkor (Anatólia)	0,551	0,339	0,444
Ruse, Gumelnica k.	0,561	0,265	0,404
Srednji Stog 2. k.	0,562	0,489	0,519
Fatjanovo k.	0,568	0,488	0,521
Rössen + Hinkelstein k.	0,586	0,303	0,310
Nikolskoje, Dnjevro-Donjec k.	0,627	0,770	
Lengyeli k. (Kárpát-medence)	0,630	0,294	0,574
Σ Lengyeli k. (D-Dunántúl)	0,632	0,305	0,573
Barmaz, Cortailod k.	0,652	0,382	0,620
Vonaldíszes k. (Közép-Európa)	0,672	0,326	
ATUbaid, neolit.	0,680	0,340	
Tiszai k.	0,685	0,369	
Sondershausen, Vonaldíszes	0,692	0,311	0,299
Zsinegdíszes k. (Németo.)	0,705	0,341	
Bruchstedt, Vonaldíszes k.	0,717	0,392	
Bodrogkeresztúri k.	0,731	0,415	0,377
Zsinegdíszes k. (Cseho.)	0,743	0,418	
Mórágy-B1, Lengyeli k.	0,755	0,421	1,038
Vonaldíszes k. (Németo.)	0,832	0,500	0,789
Vonaldíszes k. (Cseho.)	0,836	0,418	
Volnoje, Dnjevro-Donjec k.	0,846	0,851	0,910
Hrtkovci-Gomolava, Vinca k.	0,876	0,408	
Aszód '97, Lengyeli k.	0,883	0,476	0,621
Tepe Hissar II., chalkolit.	0,974	0,630	0,837

9. táblázat: A Penrose-analízis eredményei C_R^2 -értékek): bronzkori sorozatok
(f = férfiak, n = nők)

Sorozatok	Korai AVK sorozat f + n	Σ AVK f + n	Σ AVK f
Katakomba k. (Ukrajna)	0,119	0,139	0,175
Gödörsíros k. (Ukrajna)	0,151	0,117	0,203
Andronovo k. (Ny-Kazahsztán)	0,170	0,153	
Σ Okkersíros k. (Ukrajna)	0,206	0,153	0,245
Gerendavázás k. (Alsó-Volga)	0,214	0,212	0,222
Katakomba k. (Alsó-Volga)	0,236	0,226	0,258
Gödörsíros k. (Alsó-Volga)	0,246	0,327	0,393
MH – LH–II. periódus (Görögö.)	0,282	0,273	0,381
Andronovo k. (Minuszinszk-m.)	0,295	0,444	0,538
Hainburg, Wieselburg k.	0,316	0,294	0,337
Haragedények (Németo.)	0,354	0,383	0,529
Csanytelek, Maros k.	0,354	0,349	
Franzhausen, Veterov k.	0,368	0,143	0,221
Mierzanowicze k.	0,380	0,138	0,281
Aunjetic k. (Közép-Németo.)	0,386	0,173	0,229
Σ Szőreg-C, Maros k.	0,392	0,209	0,363
LH–III. periódus (Görögö.)	0,429	0,334	0,406
Σ Maros-Perjámos k.	0,432	0,200	0,347
Battonya + Deszk–A–F, Maros k.	0,434	0,287	
Appennin bronzkor	0,459	0,376	0,365
Gerendavázás k. (Ukrajna)	0,460	0,250	0,300
Haragedények (Morvaország)	0,473	0,293	0,553
Hurbanovo k.	0,476	0,238	0,327
Szőreg-C 3. periódus, Maros k.	0,489	0,405	
Abasevo k.	0,491	0,547	0,493
Aunjetic k. (Morvaország)	0,493	0,166	0,396
Pitten, Halomsíros k.	0,516	0,306	
Szőreg-C 2. periódus	0,522	0,335	0,441
Bezdanjaca, japódok	0,542	0,299	0,483
Monteuoru k.	0,544	0,366	0,254
Tápé, Halomsíros k.	0,559	0,341	0,783
Lerna, bronzkor	0,565	0,451	0,547
Gemeinlebarn, Gemeinlebarn cs.	0,620	0,319	0,378
Mokrin, Maros k.	0,628	0,273	0,402
Aunjetic k. (Csehország)	0,633	0,290	0,468
Tepe Hissar III., bronzkor	0,640	0,396	0,495
Noua k.	0,669	0,346	
Grossbrembach, Aunjetic k.	0,691	0,384	0,472
Haragedények (Cseho.)	0,696	0,604	0,859
Szőreg-C 1. periódus, Maros k.	0,836	0,461	
Ciprusi bronzkor	0,838	0,747	0,768

IRODALOM

Aleksejev, V. P.–Debec, G. F.

1964 *Kraniometrija*. Moskva

Bartucz, L.

1916 A Büdöspest barlangban talált neolith-kori embercsontváz. – Das in der Höhle Büdöspest gefundene neolithische Menschenskelett. *Barlangkutatás* 4, 109–136. Miskolc–Hillebrand bg.

Breitinger, E.

1938 Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen. *Anthrop. Anz.* 14, 249–274.

Éry, K. K.–Kralovánszky, A.–Nemeskéri, J.

1963 Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja. – A representative reconstruction of historic populations. *Anthrop. Közl.* 7, 41–90.

Jakab, J.

1982 Kostrové zvyšky ľúdu Bukovoherskej kultury zo Sarisske Michalian. – Skelettreste der Träger der Bükker Kultur aus Sarisske Michalany. *AVANS*, 109–110.

1986 Grundlegende anthropologische Charakteristik von Skeletten der Träger der Bükker Kultur. *Slov. Arch.* 34, 455–462.

1988 Antropologický rozbor kostry z neolitického hrobu v Sarisske Michalanoch. – Anthropologische Analyse des Skelettes aus einem neolithischen Grab in Sarisske Michalany. *AVANS* 64.

Lipták P.–Farkas Gy.

1967 A Békés-Povádzugi őskori és 10–12. századi temető csontvázanyagának embertani vizsgálata. – Anthropologische Untersuchung an den aus der Urzeit und aus dem 10–11 Jahrhundert stammenden Skelettmaterial des Gräberfeldes Békés-Povádzüg. *Anthrop. Köz.* 11, 127–163.

Losits F.–Koós J.

1984 Felsővadász-Várdomb. *Rég.Füz.* I. 37. 14–15.

Manouvrier, L.

1893 La détermination de la taille d'après les grandes os des membres. *Mém. de la Soc. d'Anthrop. de Paris* 4, 347–402.

Martin R.

1924 *Lehrbuch der Anthropologie*. Jena, 2. ed.

Nemeskéri, J.

1961 Die wichtigsten Fragen der Urgeschichte in Ungarn. *Anthrop. Közl.* 5, 39–47.

Nemeskéri, J.–Harsányi L.–Acsádi Gy.

1960 Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden. *Anthrop. Anz.* 24, 70–95.

Pearson, K.

1899 On the reconstruction of the stature of Prehistoric races. *Mathem. Contrib. to the Theory of Evolution V. Philosoph. Transact. of the Royal Soc., Ser. A.* 192, 169–244.

Penrose, L. S.

1954 Distance, size and shape. *Annals of Eugenics* 18, 337–343.

Szathmáry L.

- 1976 A Hillebrand barlang neolitikus csontvázletele. HOMÉvk. XV. 323–339.
- 1978 Kora neolitikus (AVK) csontvázletelek Berettyószentmárton-Morotva lelőhelyéről. – Frühneolithische Knochenbefunde aus Berettyószentmárton-Morotva, einem Fundort im Hajdú-Bihar. DMÉ, 31–34.
- 1978–79 The Neolithic skeleton from Zaránk. Fol. Hist.-Nat. Mus. Matr. 5, 135–146.
- 1982 Quantitative Untersuchungen an den Skelettfunden der Linienbandkeramik der Ostregion des Karpathenbeckens (Autochtonität der Skelettfunde der Alföld Linienbandkeramik – AVK). DMÉ, 23–51.
- 1989 Neolitikus csontvázletelek a nyíri Mezőségről. In: *Kurucz K.*: A nyíri Mezőség neolitikuma. Jósa András Múzeum Kiadványai 28, 162–170.

Szathmáry L.–Nemeskéri J.

- 1975 A Debreceni Déri Múzeum neolitikus (eneolitikus) és rézkori csontvázleteleinek vizsgálata. – Examination of skeletal finds of the Neolithic (Eneolithic) and Copper Age in Déri Museum, Debrecen. DMÉ, 121–159.

Zoffmann, Zs. K.

- 1983–84. Die anthropologischen Funde der früh- und spät-Alföld-Linienbandkeramik in Ostungarn. (Anthropologisches Material der Alföld-Linienbandkeramik aus dem Fundort von Békés-Déló). DMÉ, 71–84.
- 1989 Újabb embertani leletek Békés megye neolitikus és rézkori lelőhelyeiről. A Békés megyei Múzeumok Közleményei (szerkesztés alatt).
- 1990 Neolithic populations in the Carpathian Basin as displayed by Penrose-analysis. In: *Papp I.* (ed.): Third symposium on Upper Palaeolithic, Mesolithic and Neolithic populations of Europe and the Mediterranean Basin, Budapest (szerkesztés alatt).
- 1992 Kelet-Kárpát-medence neolitikus és rézkori népességeinek embertani vázlata. Kandidátusi disszertáció, Budapest
- 1992a A közép-európai (KVK és DVK) valamint az alföldi (AVK) Vonaldíszes kerámiák embertani leleteinek metrikus összehasonlítása. – Metrischer Vergleich der anthropologischen Funde der mitteleuropäischen und der Alföld-Linienband-Keramik. JPMÉ 36, 85–99.
- 1994 A Kelet-Kárpát-medence neolitikus és rézkori népességeinek embertani vázlata. – Anthropological survey of Neolithic and Copper Age populations from the Eastern Carpathian Basin. *Anthrop. Közl.* 36, 79–84.
- 1996 Human remains from the Neolithic site at Tiszalúc-Sarkadpuszta. *Fol. Arch.* 45, 63–68.

DIE ANTHROPOLOGISCHEN FUNDE EINES FREIGELEGTEN DOPPELGRABES AM FELSŐVADÁSZ-VÁRDOMBER FUNDORT DER LINIENVERZIERTEN KERAMIK DES TIEFLANDES

Am Fundort Felsővadász-Várdomb in Nordostungarn, im Grab, das in die Bükker Gruppe der Linienverzierten Keramik des Tieflandes (LKT) eingereiht wird, sind übereinander die Skelette von zwei im Erwachsenenalter verstorbenen Männern freigelegt worden. Der Schädel der zwei ausgesprochen robusten, hochgewachsenen Männer ist meso-brachykran, ihr Gesicht breit-hoch, an der Grenze der Werte meso und leptomorph. Die orbitalen Indexe gehören in die chamaekonch -, die nasalis Indexe in meso-leptorrhin Kategorie – An den Knochen sind keine pathologischen Veränderungen festzustellen, an den vollzählig erhaltenen Zähnen gibt es keine Karies.

Nach dem kurzen Überblick der bisherigen Forschungsgeschichte und der taxonomischen Auswertungen stellte die Studie auf Grund der parallelen Penrose-ischen Distanzanalyse der mit neuen Funden bereicherten frühen LKT-Gruppen und der Schädelreihe der zusammengefaßten Σ LKT-Funde bzw. auf Grund der bisherigen Ergebnisse Folgendes bezüglich der LKT-Population fest:

1. Die LKT-Population ist nach allen Verfassern taxonomisch heterogen.
2. Im nördlichen Teil des Verbreitungsgebietes dominierte in den frühen Gruppen eine robuste, eurymorphe Variante mit hohem Gesicht, auf dem Gebiet der Körös-Flüsse, v.a. in den späteren Szakálháter Gruppen war jedoch eine leptomorphe Variante mit hohem Gesicht am häufigsten, und parallel kam hier auch eine grazilierte eurymorphe Variante mit niedrigem Gesicht vor.
3. In den früheren Gruppen ist eine örtliche oder eine aus einem Gebiet östlich-südöstlich der Karpaten stammende Komponente, in den späteren Gruppen jedoch eine mit der Körös-Population gemeinsame Komponente zu beobachten, was auf einen zusammengesetzten Ursprung der späteren Volksgruppen hinweist.
4. Es scheint eindeutig zu sein, daß zwischen der LKT-Population und den anderen Linienverzierten Volksgruppen Mittel- und Westeuropas keine unmittelbare biologische Beziehung existierte.

Zsuzsanna K. Zoffmann